

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на Деница Тенчева Илиева
*Сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея в
края на III и началото на II хилядолетие пр.Хр.*

за получаване на научна и образователна и научна степен *доктор*
образователно направление 2.2. История и археология
(Стара история - Праистория)

Рецензент: доц. д-р Петя Георгиева

Предатавената дисертация е в три части: текст, който е разделен на увод, седем глави, заключение и списък на цитираната литература,; Приложение А, което съдържа каталог на обработените съдове и фрагменти и 31 таблици, илюстриращи анализа и Приложение В –карти и рисунки на обработените съдове и фрагменти.

Заглавието на дисертацията предполага сравнителен анализ на керамиката от две области - Югоизточна България и Североизточна Егея от края на III и началото на II хилядолетие пр. Хр. Уводът започва с кратко изброяване на изследванията на бронзовата епоха в България, в които се поставя въпроса за контактите между Тракия и Егейския свят. Във втория абзац се казва, че трудът е опит да се допълни представата за керамиката от Източна Тракия от разглеждания период, позната най-вече от целите съдове с непубликуваните керамични фрагменти.

По нататък е очертан териториалният и хронологически обхват на изследването. Дефинирани са целите и задачите. Целта е да се потърси мястото на керамичните комплекси от Югоизточна България спрямо културната среда на Североизточна Егея (стр. 3). Задачи, които би следвало да доведат до това са: *събиране и обработка на керамичен материал от пластове на селищните могили от ядрото на изследването, датирани в РБЕ и СБЕ изготвяне на класификация, в която да се направи подробна типология на съдовете и тяхната украса; извеждане на основните особености на керамиката от Югоизточна България през разглежданите хронологически периоди; критичен*

сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея (стр.

3). От дефинираните задачи се вижда, че в основата на изследването е керамиката от Тракия, а тази от Егея е просто аналог.

Първата глава (стр. 6 -24) е посветена на проучванията по темата. Тя съдържа сравнително подробен преглед на проучванията на на керамиката от Югоизточна България от края на РБЕ и началото на СБЕ. Тук за Североизточна Егея вече не се говори.

Глава II (стр. 25 - 40). *Изворова база.Методологични и терминологични аспекти на изследването* започва с разсъждения за това колко по-важни са данните от селищните могили в сравнение с данните от гробните комплекси, което в конкретния случай не е от значение, тъй като няма открити множество гробни комплекси, съдържащи керамика. Продължава с разсъждения доколко керамиката от рововете е подходяща за изследването, тъй като също е с предполагаемо ритуално предназначение. Значителна част от нея е пренебрегната по тези причини, но в изследването е използвана друга част, защото представя период, който не се среща в могилите. Тези теоретични и обективно неоснователни оправдания за избора на изворова база за изследването само привличат вниманието върху необработените, но съществуващи извори. Изброени са петте селища, от които е използвана керамика за изследването и е отбелязан точният брой на използваните фрагменти от всяко от тях. Той варира от 134 (от Кирилово) до 1230 (от Гълъбово) и е обвързан с достъпността на материалите. Отбелязано е също, че са включени цели съдове, публикувани и непубликувани, но и в двата случая обработени от Кр. Лещаков. За включените цели съдове в самия каталог (Приложение А) липсват т. н. технологични данни (цвет, примеси и т. н.), но присъстват бележки за мястото на публикуване или непубликуване. В текста се отбелязва, че технологичните данни са взети от публикацията, което звучи като оправдание.

Във втората част на тази глава наречена *Организиране на информацията, извлечена от обработения керамичен материал* са представени накратко приложенията. Изброени са видовете данни, включени в каталога и е описана връзката с таблата, на които са представени рисунките на фрагментите и съдовете.

Третата част на втора глава описва принципите на изграждане на технологичните групи, на типологията, основана на формите и на украсата. Отбелязано е, че *изготвените технологични групи, както и обобщаващата технологична характеристика на съдовете (глава IV) са изградени само на базата на информация от лично обработените от автора цели съдове и керамични фрагменти*. Сред признаците, които влизат в определянето на технологичните групи присъства *цвет*. Разграничени са седем варианта/групи за цвет, които варират между сиво, черно и кафяво. Всеки от тях обединява няколко близки един до друг нюанса. *Група 4*, например, е *кавяв/тъмнокафяв на тъмносиви/черни петна*. Много от съдове от този период не са в един цвет, а на петна, големи и малки, преливащи едно в друго. Ако при фрагментите може да се установи една тези седем групи цветове, то по различните части на целите съдове биха могли да се установят две или повече. Според

примесите в тестото са разграничени шест групи, които впоследствие, тъй като анализът им не дава представителен резултат са сведени до две (стр. 31-32).

Следващата част на тази глава е за принципите на изграждането на формалната типология. Тя е написана коректно. Същото важи и за украсата.

Последната четвърта част на съдържа опис на използваните в литературата и съответно в дисертацията, функционално натоварени наименования на съдовете и морфологичните критерии за разграничаването им. Към тях са добавени и термините, използвани на английски и немски език.

В третата глава *Основни данни за археологическите обекти, включени в изследването* (стр. 41 - 57) е представена накратко информацията за етапите на проучване и стратиграфските данни за селищата. Подредбата на описанията следва долините на реките от района. На места, също както във втора глава е отбелязано колко броя цели съдове и колко фрагменти от съответния обект са включени в изследването, което е излишно повторено. Текстът включен в тази глава не е излишен, но мястото му по-скоро е след първата глава, независимо дали ще е част от нея или самостоятелна глава.

Четвъртата глава е посветена на класификацията. Тя е естествено продължение и приложение на написаното във втората глава. Би било по-удачно и по-удобно за четене, частите от глава II, касаещи класификацията да са тук. На базата на признаците цвят, примеси и обработка на повърхността са разграничени и представени с описания четиринадесет технологични групи. Следва класификацията на формите, наречена типология. Тя е много надробена с множество варианти и подварианти. Отлично решение е това да се илюстрира в текста. Също така подробно е разгледана орнаментацията и също е илюстрирана. Липсва обаче информация за характеристиките на орнаменталните схеми, към които принадлежат многобройните варианти на украса, нанесена с една или комбинация от няколко техники. По-разумно би било орнаментацията да се разглежда към формите, тъй като е естествена част от тях, вместо след като е отделена да се изследват възможностите за свързване.

Втората и третата части на тази глава представят финала на анализа. Описани са характеристиките на съдовете за разграничените етапи. Подчертава се плавният преход между РБЕ и СБЕ. Тук искам да отбележа, че би било странно, ако този преход не е плавен, тъй като разпознаването на СБЕ става благодарение на импорти. Това, че СБЕ е разпозната само на един обект се дължи тъкмо на липсата на съществени различия. В края на тази глава, на базата на характеристиките на керамиката от СБЕ, Д. Илиева изброява обекти, на които вероятно също има представени хоризонти от този малко познат период. Това са късните хоризонти на селищните могили при Езеро и Караново (стр. 130).

Следващата пета глава (стр. 131 - 166) е *съдържа „диахронен сравнителен анализ на керамиката“* от Югоизточна България от края на РБЕ и СБЕ. Тя започва с уговорки за това доколко извадката, на базата на която е направен анализа е представителна, което е разбираемо. Авторката допуска, че е възможно различията на керамичния комплекс от

Гълъбово I-III строителни хоризонти да отразяват регионални специфики. Това определено може да се предположи за т. н. технологични характеристики.

Резултатите от сравнението на формите са по-интересни. В текста е следван реда от класификацията и за всеки от подвариантите се казва къде се среща. Повечето типове съдове се срещат и в двата сравнявани периода. Като хронологически индикатори са посочени подвариант на паниците *A.I.1.1.e* и *A.I.2.1.e*, познати само от Гълъбово I-III, както и *A.I.1.1.f* и *A.I.2.2.a.*, които се срещат само в Гълъбово II и Нова Загора IV и II строителни хоризонти. Друга отбелязана разлика между двата сравнявани периода е отсъствието на кани от типове E.I.3 и E.II.2. в керамичния репертоар на СБЕ. Останалите споменати разлики са представени с единични артефакти. Както в останалите глави, украсата е разгледана отделно. Отчетено е, че през СБЕ украсените съдове се увеличават, също и че има връзка, наречена кой знае защо *стандартизиране* между типове съдове и типове украса. Ако анализът на украсата не беше отделен от този на формите, това щеше да се види по-лесно. В края на главата е направено обобщение или кратко резюме на казаното без цитиране на имената на типове и подтипове от класификацията. Ако в тази глава бяха разгледани отделно всички елементи на комплексите, които показват пълно различие, след това всички, които показват количествени разлики и накрая само изброени тези, които са приблизително еднакви и в двата сравнявани периода, четенето щеше да е по-лесно, а приноса на автора – лесно различим.

Следващата шеста глава (стр. 167 - 189) ни представя обещания в заглавието на дисертацията сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея. Такъв действително е направен, но е изграден по съвсем различен начин от диахронния анализ в предходната глава. Керамиката от Егея е цитирана само по публикациите, в които е представена. Анализът е по обекти, като всеки от обектите от егейския район се сравнява с обектите от Югоизточна България. Обърнато е повече внимание на общите елементи, на аналозиите, отколкото на различията. Отбелязва се, че сходствата с керамичните комплекси от по-близките териториално обекти са по-големи от тези с по-далечните, което е логично. Може да се каже, че е демонстрирано добро познаване на керамиката от егейския район, но резултатите от сравнението не дават нищо ново.

Седмата глава (с. 190 - 203) е посветена на импортите. Те са сигурни свидетелства за контакти и неведнъж обсъждани в литературата. Разгледани са в две части: от втората половина на III хил. пр.Хр. и от финала на III хил. пр.Хр. – началото на II хил. пр.Хр. Подзаглавията са формулирани неясно, двусмислено: *Импорти от Югоизточна България* ... . По правилно е да се каже: *Импорти към Югоизточна България*..

Изложението е построено изцяло като преразказ на предходни изследвания.

В заключението (стр. 204-211) изводите от аналитичните глави са представени обобщено. Освен текстовата част, в която има и рисунки, и таблици, дисертационния труд съдържа и две приложения. Тяхното изработване определено има приносен характер.

В заключение на рецензията обобщавам:

1. Темата обявена в заглавието не е това, което действително намираме в изследването. Действително разработваната тема е *Керамиката от края на ранната и началото на средната бронзова епоха от Югоизточна България*. Това личи още в увода, макар че там са направени опити да се споменава Северна Егея по-често. На практика сравнителния анализ със Северна Егея е направен като финал на същинското изследване за да покаже съществуващите връзки. Такъв би следвало да има и за съседните култури в другите географски посоки, но те изобщо не са споменати, което е недостатък.
2. Изследването, такова каквото е направено не е първо и единствено по рода си. Значителна част от по-представителните материали са вече публикувани и анализирани. Новото в случая е добавянето на по-голямо количество керамични фрагменти, необработвани до този момент. Те са и повода за изграждане на нова класификация, която е основната приносна част.
3. Използваната литература е сравнително пълна, но не е изчерпателна.
4. Каталогът и илюстративната част са отлично направени и дават по-добра представа характеристиките на керамиката и промените на отделни елементи във времето от анализите в текстовата част. За изготвянето им е положен доста труд.
5. По темата на дисертацията има публикувана една статия. Посочени са и две други съавторски но те са твърде далеч и от реалната, и от обявената в заглавието тема на дисертацията.

6. Повечето негативни страни на изследването – неправилно формулирана тема, липса на адекватна реакция за промяната ѝ в регламентирания срок са по вина на ръководителя на докторантурата.

Предвид направените научни приноси, които показват възможностите на Деница Тенчева Илиева да работи пълноценно, предлагам да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен *доктор*.

26.06.2023

София

С уважение:

/доц. д-р Петя Георгиева/